

ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ.

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΣΑΒΙΓΝΥ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΝ ΕΡΑΝΙΣΜΑ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ.

§ α. Πολλαχόθεν μὲν τὰ περιστοιχοῦντα τὸν ἀνθρώπον περιθλίσουσιν αὐτὸν καὶ πιέζουσιν, ἐκεῖθεν δὲ μάλιστα ἐναργῶς, οὗτον αἱ σχέσεις αὐτῷ πρὸς τὰ "Οντα, τὰ τὴν αὐτὴν αὐτῷ φύσιν καὶ τὸν αὐτὸν εἰληχότα προορισμόν· ὅπως δ' ἀν ἐλεύθερα" Οντα οὕτως ἀλλήλοις συναντώμενα βοηθῶσιν ἔκυτοῖς, μηδὲ συμφθαρῶσι κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑκάστου τούτων ἐνεργείας, ἔχοντα περιγεγράφθαι τοὺς ὅρους, ἐν οὓς μέλιοι ἀσφαλής τε καὶ ἐλευθέρα διεξάγεσθαι ἡ παράλληλος ἀπάντων ἀνάπτυξις. Ο τοίνυν ὑπογράφων τοὺς ὅρους τούς θε καὶ τὸ ἐλεύθερον ἀσφαλίζων κανὼν *Δίκαιον* κέκληται.

§. β.' "Εστι δὲ τὸ Δίκαιον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, δύναμις τις περιβάλουσα ἡμᾶς καὶ ἀμφιφρέσουσα, ἡς ἡ ἑκάστου δεσπόζει θέλησις συναινούντων ἀπάντων ἀνθρώπων· τοῦτο δ' οὐδέποτε ἄλλοτε ἀριθμητέον ἀναδείκνυται, ἡ ἐπειδὴν ὅλιγωρουμένου Δικαστήριον τὴν ὑπαρξίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἔκτασιν ἀναφαίνῃ, ἀναμετροῦν αὐτὸ, ὡς πρὸ γενικῷ κανόνι, τοῖς Νόμοις, ὃν τὴν ἔκδοσιν πεποίηται ἡ ὑπερτάτη Ἀρχή. Καθόλου μὲν οὖν τὰς πηγὰς τοῦ Δικαίου ἀναζητοῦσιν, οὔτε τύχη, οὔτε περιστάσειν, οὔτε συνέσει παρῆγθαι τοῦτο ὑποληπτέον, ἀλλὰ ζῆν τα ᾧ εἰ ἐν τῇ τοῦ Λαοῦ συνειδήσει, κακεῖθεν ὡς ἀπὸ πηγῆς τῷ χρόνῳ ἀναδύεσθαι τῷ τοι καὶ οὐκ ἀτόπως *Δίκαιον* τοῦ Λαοῦ ὄνομάσκιμεν αὐτό. Ἀλλ' οὖν οὕτως οἰκτέον τοὺς τὸν Λαὸν συνιστῶντας κατὰ τὸ ἐπελθόν ἑκάστοις τὸ Δίκαιον παραγαγεῖν· οὕτω γάρ ἀν παντοῖα παρήγαγον Δίκαια αἱ τῶν ἐν μέρει θελήστεις ἀλλήλοις ἀντιφρονοῦνται· ἀλλ' ἡ τοῦ Δικαίου ἐνότης

ἐνι ἐκάστῳ συνομολογουμένη τῆς γενικῆς πάντως διανοίας, τῆς σύμπαν ζωούσης τὸ ἔθνος, ἐστὶν ἀποκίημα, καὶ οὔτε τύχη, οὔτε ἀνθρωπίνη βούλησις οἷα τε θεσμοθετεῖν, ὡς περ ἀμέλει καὶ τὴν Γλώσσαν, δριζομένην τε καὶ ἐρμηνεύουσαν τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, ἡ ἔθνικὴ δήπουθεν παρήγαγε διάνοια, καὶ ταῦτα πρὸ τῆς Νομοθεσίας.

§. γ.' Άλλα δὴ τῆς ζωῆς τῶν ἔθνῶν τῷ χρόνῳ ἀναπτυσσομένης, τῷ χρόνῳ καὶ τῷ Δίκαιον ἐπιφρόννυσται· ιδέα γάρ τις οὐτισμοῦν δικαίου ἐπιφυεῖσα Δαῶ, ἐπὶ πλέον ἀεὶ ριξοῦται ὀστρέφει, ἀρδευομένη ταῖς ἐφαρμογαῖς· εἴτα δὲ ποθ' ἡ πρότερον ἀμυδρὸς τούτου συναίσθησις φαινομένη, δριστικὸν περιεβάλετο τύπον. Άλλοι δὲ καὶ ἀλλοιοῦται γε τῷ χρόνῳ τὸ Δίκαιον· καὶ εἰκότως ἀρρενίτη τῶν Λαῶν πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν παραβληθείη τὴν αἱτίαν ὄργανικῶς ἀλλοιουμένην· οὕτω γάρ αῖ, τε γλώσσαι καὶ τὸ Δίκαιον ταῖς αἱτίᾳ ἀλλοιώσεσιν ὑφεστήκασι· ταῦτας δ' ἐπιφέρουσιν αἱ παρεχαγοὶ αἵτις ἀρχαὶ τῇ αὐτῇ μὲν ὑποχωροῦσαι ἀνάγκη, ἐλεύθεραι δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς τύχης καὶ τῆς ἀτομικῆς θελήσεως. Λί μὲν οὖν συνεγεῖς ἀλλοιώσεις θυμοφοροῦσιν αἱτία ἀμετατορέπτων εἰκονισαι σειρᾶς συμβαμάτων, ὃν ἐκαστον ιδίῳ δεσμῷ ἔχεται τῶν παντοίων ἐμφάσεων τοῦ Ακοῦ, παρ' ᾧ τὸ ἀρτιρυεῖς Δίκαιον. Τοιούτοις ἀπεκτινεὶς ἐπελθοῦσαι θεσμοθετίκη τε καὶ ἡ τοῦ Δικαίου ἐπιστήμη διατίθεσαι τὸ Δίκαιον, τὰ μὲν προστιθεῖσαι, τὰ δὲ μεταποιοῦσαι, ἔστιν δὲ καὶ καταργοῦσαι, διστα τῷ χρόνῳ ἀπαρχαιωθέντα, ἀλλότρια εἰη τῆς νῦν διανοίας τοῦ ἔθνους καὶ ταῖς ἐνεστώσαις χρείαις ἀγχεῖον.

§. δ.' Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐν γένει τὸ Δίκαιον, οὗ ἡ ὑπαρξίας καὶ ἡ ἀνάγκη οὐδὲν, τὰληθὲς εἰπεῖν, ἀλλ' ἡ συνέπειά ἔστι τῆς ἀτελείας, θν ἐν τῷ αἰῶνι τῷδε τῆς παροικίας ἡμῶν περικείμεθα. Ιδίᾳ δὲ παρὰ ταῖς ἐκάσταις θεωρούμενον γεσίκις σχέσις ἔστιν ἀνθρώπου πρὸς ἀνθρώπου ἐφ' ὅρεις τεθεσπισμένος, ἐν οἷς περ ἐν κύκλῳ, ἐφεῖται τῇ ἐκάστου θελήσει δεσπόζειν αὐτοῦ πάστος ἀλλα-

θελήσεως ἐλευθέραν. Ἀνά πᾶσαν οὖν χρείαν δύο ταῦτα στοιχεῖα συναπαντᾶται αὐτό τε, δῆλον ὅτι, τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ τοῦ τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁρίζοντος κανόνος ἰδέα. Ἀλλ' οὐ γάρ ἀν πᾶσαν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον σχέσιν περιλάβοι τὸ Δίκαιον· τῶν γάρ ἐνδεχομένων χρειῶν, αἱ μὲν πάμπαν, αἱ δὲ ἐν μέρει, ἔνιαι δὲ καὶ οὐδὲ τὸ παράπαν τοῖς τοῦ Δικαίου κανόσις συνέχονται· τῶν δέ τριτῶν τούτων γρειῶν παραδείγματα κείσθω ἡ κτῆσις, ὁ γάμος, ἡ φιλία.

§ 5. ε.¹ Τῆς τοίνυν τοῦ Δικαίου θεωρίας οὕτως ἐν ἐπιτόμῳ πεπερασμένης, ἐχόμενον ἀν εἴη καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, περὶ δὲ τὸ Δίκαιον, βραχέ² ἄττα προσθεωρήσαι. Φαμὲν δῆτα, ἵνα γενικωτάτῳ χρησώμεθα τῷ εἰδει, τὸν ἄνθρωπον ἐπιδρᾶν ἐκ γε τῆς ιδίας θελήσεως, τὰ μὲν ἐφ' ἔκυτόν, τὰ δὲ κάπι τὰ ἐκτὸς ἔκυτοῦ τούτων δὲ τῶν ἐκτὸς ἡ, τε μὴ ἐλευθέρα φύσις ἐστι καὶ αἱ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἵσα καὶ ἡ ἡμετέρα, ἐλεύθεραι θελήσεις. Τούτων δὲ οὕτω τεθέντων, εἰς τρεῖς ὅλας ὑπακτέον τάξεις τὰ, ἐφ' ὧν ἡ ἀνθρώπινη ἐνεργείη θέλησις, αὐτό τε τοῦτο τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν μὴ ἐλευθέραν φύσιν καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Ἀναληπτέον οὖν αὗθις ἔξης ἐκάστην ιδίᾳ τῶν τριῶν τάξεων ἐπ' ἀκριβὲς καὶ πρώτον αὐτὸν ἀνευρενητέον τὸν ἄνθρωπον, ἢ τε εἰδικῶς ἐπιδεκτόν δικαιωμάτων.

§ 5'. Ἐστι τοίνυν περὶ αὐτοῦ δόξα εἰς πολλοὺς περιήκουσα ἥδε τὸν ἄνθρωπον ἐσγηκέναι φασὶν ἐφ' ἔκυτὸν δικαιώμα, ἀργόμενον μὲν σὺν αὐτῷ καὶ ἀνάγκην, παῦνον δὲ ἄμα θανόντι· τὸ δὲ Δίκαιον τοῦτο Ἀρχικὸν ὄνομα³ εσθι, ἀντιδιαστελλόμενον πρὸς τὰ προσκτητὰ, μεταβατικὰ δόντα, οἵς ἀν χρήσκιτό που τις, τυχὸν, ἐς τὸν ζῷη, ἐπὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων. Τὸν δὲ δόξαν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον προήγαγον τῶν Συγγραφέων συγνοί, ὡς καὶ τὴν τοῦ νοῦ κίνησιν ιδιοκτησίας δικαιώμα εἶναι ὑπολαβεῖν· καὶ τεῦθεν τὴν τοῦ διανοεῖσθαι ἐπορίσαντο ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ γάρ πῶς ἀν τις ἀπαγορεύσειεν ἔτερον, ἡ καὶ, νὴ Δί, ἀναγκάσεις διανοεῖσθαι, ἐν οὕτω παρῇν βιάζεσθαι τὴν ιδιοκτησίαν ταύτην, ἡ τοιαύτη; Καὶ

μὴν οὐδὲ ἐν τῷ αἰσθητῷ αὐτῷ σώματι τὸ ἀρχικὸν δικαιώματος περιστείλωμεν, οὐδὲ οὕτως ἐναργεστέραν τε καὶ εὐκρινεστέραν τὴν δόξαν ποιήσουμεν. οὐδὲν γάρ ἡτον ἀχρεῖα τε ἔσται καὶ ἀποτρόπαιος, νομιμοποιοῦσα τὴν αὐτογειρίαν. "Οτι μέν τοι θέμις παντὶ δικαΐηναι κατὰ θυμὸν ἔχυτόν τε καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ νοῦ, οὐδεὶς ἔστιν, δέτις οὐκ ἔρει, ὅπου καὶ πᾶν ἀκρατινὲς δικαιώματα τῷ δικαιώματι τούτῳ πέψυκεν ἐπερείδεσθαι. Πλὴν οὐ ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς δεσποτεία οὐδεμιᾶς προσδεῖται ἀναγνωρίσεως, οὐδὲ ὄρισμοῦ.

§ ζ. Εῶντες τοιγαροῦν ἐν μέρει τὰ ἀρχικὰ τάδε παρὰ τισι καλούμενα δικαιώματα, μόνοις δὲ τοῖς ἀκρατινέστι, λέγω δὴ τοῖς προσκτητοῖς, τὴν ἔξευναν περιστέλλοντες, δυσὶ μόνοις τοῖς λοιποῖς ἀντικειμένοις, οἷς ἐπενεργεῖ ή θέλησις, ἐπιστήσωμεν, τῇ τε μὴ ἐλευθέρᾳ φύσει καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις. Τῆς μὲν οὖν μὴ ἐλευθέρης φύσεως ἀμφίγανον ἀπάτης ἡμᾶς δεσπόζειν μέρος μέν τοι γε ταύτης κατασχεῖν ὡρισμένον ἀποσπῶντας τοῦ ὅλου, καὶ μάλι δυνατόν τουτὶ δὴ τὸ ἀποσπώμενον πρᾶγμα κέληται ἐνθέν δε που καὶ τὸ πρῶτον δυνατὸν ἀρχεται τῶν δικαιωμάτων εἶδος, τὸ ἐπὶ πρᾶγμα δικαιώματα, οὐ τὸ ἀγνότατόν τε καὶ τελεώτατον ἴδιοκτησία ἡκουούσεν. Οὐχ οὕτω δ' ἀπλᾶ καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους εἰσὶ δικαιώματα οὐ γάρ ἐκ μιᾶς οἱ ἄλλοι, ἀλλ' ἐκ δύο καὶ πάνι διαχειρουσῶν προσόψεων ἡμῖν παρίστανται· ἐξὸν γάρ ἀνθρώπουν ὑπονενευκότα τῇ ἡμετέρᾳ θελήσει, τῇ μὲν ἐν μέρει, τῇ δὲ καὶ πάντῃ δεσπόζεσθαι υφ' ἡμῶν· καὶ πλήρους μὲν οὖσας τῆς κυριότητος, τελέως ἀπαμφιέννυσθαι ταύτεξούσιον, καὶ τὸν ἀνθρώπουν μηκέτ' ἐν ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν πράγματος μοίρᾳ λελογίσθαι, ὅπερ ἴδιοκτησίας ἐπὶ ἀρθρωποτ δικαιωμά ἔστι, καὶ τοιαύτη τις η δουλεία παρὰ Φωμαῖοις ἐν μέρει δὲ προσκειμένης τῆς δεσποσύνης, διστον περ ἀθικτον ἐδιν τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ καὶ ἀνέπαφον, μίαν τινὰ μόνην ἔξιν η πρᾶξιν, τῆς ἐκείνου ἀποσπωμένην αύθαιρεσίας, εἴκειν ἐντελῶς τῷ κράτει τῆς ἡμετέρας θελήσεως, ο δὴ καὶ ἐνσχετις (obligatio)· ἡκουούσει. Κοινῆς δ' ἐκύρησαν φύσεως η, τ' ἐνσχετις καὶ η ἴδιοκτησία, οὐ μόνον τῷ ἀμφοτέρᾳ προεκτείνειν τὸ

κράτος τῆς ἡμετέρας θελήσεως ἐπί τι τῶν ἔκτος ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τοῖς δε· ἡ γὰρ ἔνσχεσις ἥπτεται ἀν εἰς χρήματα μεταποιηθεῖν, ὃςθ' οὔτω τὴν τῶν χρημάτων ἴδιοκτησίαν προσγίνεσθαι. Πάλιν δὲ αὖ τῶν ἔνσχεσεων αἱ πλεῖσται καὶ σπουδαιότεραι εἰς τὴν δριστικὴν τείνουσι πρόσκτησιν, ἢ γοῦν τὴν ἐπίκαιιρον τῆς ἴδιοκτησίας νομήν. Οὕτω τοίνυν ἀμφο τὰ δίκαιώματα, ἴδιοκτησία τε καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦ χρεωθετοῦντος (stipulans) ἔνσχεσις, τῶν φυσικῶν τοῦ ἀτόμου ὅριων ἐπέκεινα τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπεκβάλλει· καὶ τὸ μὲν τῶν σχέσεων τῶν δε σύνολον, ἐν αἷς τὸ κράτος τοῦ ἀνθρώπου ἔχει παρεκτείνεσθαι καλεῖται τύγαθά· τὸ δὲ τῶν τὰς τοιάς δε σχέσεις ὁρίζουσῶν θεσμοθεσιῶν, δίκαιον τῶν ἀγαθῶν.

§ 7'. Ἀλλ' οὖν περισκοπήσαντες ἦδη καθ' ἑαυτὸν οὔτωσι τὸν ἀνθρωπὸν μεμονωμένον τε καὶ ἀπηλλοτριωμένον τῶν περὶ αὐτὸν, καὶ περ ὁμοφωνῶν τε καὶ ἔνγγενῶν, σκοπῶμεν νῦν αὐτὸν αὖ γάτερωθεν, ὡς ἔχει, κατά γε τὸ δίκαιον, καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων· οὐκέτι γὰρ κἀν τούτοις παρέσται μεμονωμένος, μέλος δὲ καὶ μέρος τοῦ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπαρτίζοντος ὄργανικοῦ ὅλου, φῆ συνέχεται, ὡς ἂν δὶς ἀρμῶν, ὥρισμάν τινῶν "Οντων, τάξιν τινὰ διὰ τοῦτο κατέχων ἐν τοῖς περὶ αὐτὸν, ἵτις κρηπίς ἔστι κακινοῦ καὶ ἰδίου εἰδους ἐννόμων σχέσεων, αἵτινες τοῦτο διενηγγαστι τῶν ἔνσχεσεων, ἢ δαικνῦσιν οὐκέτι οἴκοθεν ὑφεστηκότα τὸν ἀνθρωπὸν, ἀλλ' ἐλλειπῆ τε δύντα, καὶ τῆς ἐν τῷ γενικῷ ὄργανισμῷ δεύμενον τελειότητος· κάκεῖσε μὲν περὶ τῆς τοῦδε τινὸς πρὸς τὸν δε τινὰ ὑποταγῆς ὁ λόγος ἦν, ἐπὶ δὲ τῶν οἰκογενειῶν περὶ σχέσεως φυσικῆς τε καὶ ἡθικῆς καὶ ἀμπα νομικῆς συνδεούσης τὰ ἀτομα τὸν ἐσαρτούρον δεσμῷ ἀρρόγκτῳ, τιμίῳ τε παρ' ἀπασι καὶ ἱερῷ.

§ 8'. Τὸ δὲ ἐλλειπὲς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ προσδεῖν πάντως τελειοῦσθαι μηνύει ταῦτι· πρῶτον μὲν ὅτι, διὰ τὴν τῶν φύλων διαφορὰν, ἀτελῶς ἀμφαίνει οὔτος, ἀπό γ' ἔχυτον, τὴν ὅλην τοῦ ἀνθρώπου ἴδεαν, καὶ γρῆσει ἀρα τῆς ἐκ τοῦ γάμου ἀποπληρώσεως, ἵνα τὴν καθ' ἑκάτερον ἔνδειαν τῇ ἑκατέρου πλημμυρείᾳ ἔχοι ἀντισηκοῦν· εἶτα δὲ, ὅτι καὶ γράνω φυσται αὐτῷ, καὶ τούτῳ βραχὺτι

πάμπαν, ἡ ὑπαρχεῖσ· ὅθεν δὴ ἀνάγκη τεκνοποίεις εἰς δικαιωματικὸν
οὐ μόνον τῆς ἀνθρώποτητος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἔχυτον· ἀλλως τε
αὐτὸν καὶ ὁ κατὰ φύσιν ὄργανισμὸς ἀνίκανον καθίστησιν ἐπαρκεῖν
ἔχυτῷ, αὐτίκα τοῦ ζῆν ἀρχομένῳ, ὅπερ ἀναπληροῖ αὐτῷ ἡ πρὸς
τῶν γενιαμένων τροφή. Τὴν δὲ διττὴν ταύτην ἀτέλειαν μαρτυ-
ροῦσιν αἱ, τε περὶ πατρικῆς ἔξουσίας θεσμοθεσίαι καὶ αἱ ταύτη
παρεπόμεναι περὶ ονυγγεισίας· καὶ τὸ μὲν τῶν σχέσεων τούτων
σύνολον, ὅ, τε γάμος καὶ ἡ πατρικὴ ἔξουσία καὶ ἡ συγγένεια, τὴν
οἰκογένειαν ἀποτελοῦσιν· αἱ δὲ περὶ τούτων θεσμοθεσίαι τὰ οἰκο-
γενειακὰ ἀπεργάζονται δίκαιοι.

§ 1. Πρόσισι δὲ τὸ τοῦ γένους δικαίωμα ἐκ σχέσεων φυσικῶν,
ἐν αἷς ἡ ἀνθρώποτης συνέστηκε καὶ συνέγεται. Διὸ δὴ καὶ σίος-
δίποτ' ἡ ἐκασταγόσες ἐπὶ τε τοῦ γάμου καὶ τῆς πατρικῆς ἔξουσίας
καὶ τῆς συγγένειας ὁ τύπος, ἀνάγκης τοῦτο φαί περιβέβληται
χαρακτῆρα, τοῦ θετικοῦ Δικαίου ὅλως διὰ σχετον. Η δὲ δὴ σχέσις
ἡ φυσικὴ πέφυκεν, ἐν γε τῷ ἀνθρώπῳ οὖσα ἡθικὴ κατ' ἀνάγκην·
τούτοις γε μὴν προστεθέντος καὶ τοῦ νεολαίσμαντον τύπου, τρία
τάδε συνάπτεται τῷ γένει στοιχεῖα, τὸ φυσικόν, τὸ ἡθικόν, τὸ
νομικόν· ἔνθεν τοι καὶ τὰ τῆς Οἰκίας ἐλαχίστη μοίρᾳ, οὐκ οὐ-
ειαδῶς ὑπείκειν τῷ θετικῷ δικαίῳ ἔμμετίνει.

§ 2. Ἀλλὰ γὰρ ἀποδόντες τῷ γένει πρὸς τῷ ἡθικῷ καὶ νομικῷ
καὶ τῷ φυσικὸν στοιχεῖον, οὕτ' ἵστον ἐκείνοις τοῦθ' ὑπειλήφαμεν, οἵτ
αὐτὸν ἔχυτῷ ὑφίστασθαι ἀν πεπιτεύκαμεν· τὰ μὲν γὰρ ἀλογα τῶν
Ζώων ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τὸν γενικὸν τῆς φύσεως ἐλαύνεται σκοπόν
παρὰ δὲ ἀνθρώποις, ἐπείγει μὲν οὐδὲν ἦτον καὶ ἡ ἀνάγκη καὶ
πρὸς ταύτην παρορμᾶ, ὑπέροχεται μέν τοι, τὸν ἀνθρώπου ὅλον χει-
ραγωγῶν ὁ νόμος ὁ ἡθικὸς, καὶ ἡγεμονεύει, οὕτ' ἀφανίζων, οὔτε
παρακμεῖν ὅλως τὸ φυσικὸν στοιχεῖον, ἀλλ' ἀνακοσμῶν καὶ περι-
πων καὶ τῷ ὕψει, πρὸς δὲ καὶ αἱ ἀλλαι τοῦ ἀνθρώπου ἀρεται,
συνεζαίρων. Οὕτως δέκα τὸ γένος, καθὼς προλαβένη δέδεικται, ἀπο-
πληρεῖ ἀτελῆ πεφυκότα τὸν ἀνθρώπον, τάξις τις οὖσα ἐν τῷ βίῳ,
ἥν αἱ διάφοροι σχέσεις αὐτῷ διδόσιν, οὐγ. ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς περ-

τοῦζύγῳ ἡ πατρὶ ἡ σιδὴ θεωρουμένῳ, οὐδὲ αὐτῷ ἐσυτοῦ καὶ τῆς οἰκείας θελήσεως ἔξαρτωμένῳ, ἀλλ' ἐπὶ τεταγμένοις ἀκριβῶς καὶ ὡρισμένοις ὑπάρχοντι, καὶ πρὸς τὴν δόλην φύσιν συνδεωμένῳ.

§ 15'. Τὴν μὲν οὖν πρὸς ἀλλήλους πίστιν τῶν συζύγων καὶ τὸ ἀνηρτῆσθαι ἀλλήλων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν τέκνων τὴν πρὸς τοὺς τεκόντας ὑποταγὴν καὶ τὸ σέβας, τῷ γάμῳ τε καὶ τῇ πατρικῇ ἔξουσίᾳ, δῆλον ὅτι, προσνεμπτέον, ὡς ἐκεῖθεν τῷ πράγματι ἐκπηγάζονται ἀμφω δὲ τώδε, καὶ περὶ πολλοῦ μάλιστα ὄντε, τὴν τίθικτὴν προθεβλήσθην, ἀλλ' οὐ τὸν νόμον προστάτην ταύτῃ τοι καὶ τοῖς ἥθεσιν ἀφεῖται ἡ χρητότης καὶ ἡ φιλανθρωπία, οὐδὲν δὲ συμπαρομαρτεῖ τῇ πατρικῇ ἔξουσίᾳ. "Ἡν οὖν ἐν μέρει σκοπῶμεν τὸ δίκαιον ἔθνους οἰουδητινοσύνην, καὶ μὴ καὶ τὰ ἥθη αὐτὰ τὰ τὸ δίκαιον παρ' αὐτῷ ἀπαρτίζοντα ἔυλλοντες περισκοπῶμεν, ἀμυδρὰν δὲ εἴημεν ἐσγηκότες τῶν κατ' αὐτὸν οἰκιακῶν σχέσεων τὴν γνῶσιν καὶ ἀτελῆ. "Ηδη δὲ καὶ τῶν τὰ ἔθνικὰ νόμιμα ἔυγγραψαμένων πολλοὶ τὴν τοιάν δε τοῦ Δικαίου καὶ τῶν ἥθῶν ἀρμονίαν μηδαμῶς συνιδόντες, τοῦ τῶν Ρωμαίων Οἰκιακοῦ Δικαίου κατέγνωσαν οὐ σὺν δίκῃ, ὡς περ τυραννικοῦ δῆθεν καὶ ἀπανθρώπου, ἐκείνου μοι δοκοῦσι καὶ πάμπαν ἐπιλαθόμενοι, ὅτι τῶν πώποτε νενομοθετηκότων ἔθνῶν παρ' οὐδενὶ, η̄ παρὰ Ρωμαίοις ἐλευθερώτερον ἡ γυνὴ τετίμηται, η̄ τε δουλικὴ τῶν τέκνων καὶ ψογερὰ ὑπογείωσις θεσμοῖς ἀπελήλαται πολὺ πάντων ἀξιοπρεπεστάτοις, εἴ τοι δὲν οἱ παιδεῖς πάντων ἀπολαύοντες, δσα καὶ πολίταις καθήκει, ἀρχαῖς τε καὶ ἀξιώμασι προαγόμενοι ἐσεμνύνοντο, ἀλλως τε καὶ τῆς πατρικῆς ἔξουσίας οὐδὲν ὅτιοῦν μειουμένης.

§ 15'. "Ἐτι δὲν ἐναργέστερος ὁ τοῦ Δικαίου τούτου καταφαίνοντο χαρακτῆρ, ἐὰν τὸ νομικὸν στοιχεῖον τὸ ἐν ταῖς ποικίλαις αὐτοῦ θεσμοθεσίαις δρίσωμεν· ἐν ἐκάστῃ γάρ τούτων εὑρήται τὸ νομικὸν στοιχεῖον, σκοποῦν μὲν εἰς τὴν ἐπίγυωσιν καὶ τὸν κανονισμὸν τῶν ὅρων τοῦ Δικαίου, περιειληφός δὲ τρία ταῦτα τῆς νομικῆς σχέσεως, τὴν γέννησιν, εἴτα τὴν μόρφωσιν, εἴτα τὴν διάλυσιν. Ταῦτα πάντα ἀρμόδιά ἔστι τῷ τε γάμῳ, τῇ τε πατρικῇ ἔξουσίᾳ

καὶ τῇ συγγενείᾳ, πληροῦντα τῶν σχέσεων τούτων, ἐσαι νομικαὶ, αὐτοτελῶς θεωρούμεναι. Καὶ μὴν καὶ τὰς ἐπιφρόνιας ἐκάστης τῶν θεσμοθεσιῶν ἐπ' ἄλλας θεσμοθεσίας τὸ νομικὸν στοιχεῖον ἔστι τὸ δρίζον· ταύτας δὲ ἐπὶ τῶν Οἰκιακῶν τριῶν μεγάλων σχέσεων ἐναριθμητέον.

§ ιδ'. Τοῦ μὲν οὖν γάμου ἐπιφρόνιαι εἰσιν ἐπὶ τῶν ἄλλων νομικῶν σχέσεων αἱ δε· πρῶτον μὲν, ὅτι πηγὴ πέφυκεν οὗτος τῆς ἐπὶ τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα πατρικῆς ἔξουσίας· καὶ τούτου νέα τις αὖ σχέσις Οἰκιακὴ, τῶν συζυγικῶν σχέσεων παντάπασιν ἀλλοία καὶ ίδιαζουσα· δεύτερον δὲ, ὅτι, τῆς ήθικῆς αὐτοῦ ἀξίας ἐπηρεάζομένης, ἐφεῖται αὐτῷ ἐπαρωγὸν προκαλεῖσθαι τὸ ἐγκληματικὸν Δίκαιον· τρίτον δὲ, ὅτι καὶ τῷ τῶν πραγμάτων δικαίῳ πολλὰς ἀν ἐπαγάγοι τροπὰς, οἷον περὶ προικὸς, φαρμὲν, καὶ προγαμιστὰς δωρεᾶς· Ἀλλὰ δὴ τῶν θεσμοθεσιῶν τούτων αἱ πλεῖσται καὶ μάλιστ· οὐσιώδεις οὐκ ἀμέσως, οὐδὲ ἀναγκαίως συνεισίασι τῷ γάμῳ, πλὴν ἀλλ' αὖται, καὶ περ ἐξ ίδιοθελῶν καὶ ἀσχέτων προκύπτουσαι πράξεων, πάντως γοῦν τὸν γάμον προϋποτιθεῖσαι· καὶ αὖται μὲν αἱ τοῦ γάμου ἐπιφρόνιαι. Αἱ δὲ τῆς πατρικῆς ἔξουσίας τοιαί δε· Ρωμαίου μὲν τέκνῳ οὐκ ἔξῆν ἔαυτῷ τι κτᾶσθαι, ἀλλὰ τῷ πατρὶ ίδιόκτητα κατέχοντι τὰ τοῦ υἱοῦ· Γάλλου δὲ νῦν, οὐδὲ διέπειν, οὐδὲ καρπούσθαι τὴν ίδιαν ἐφεῖται οὐσίαν, τοῦ πατρὸς, διὰ τὴν πατρικὴν ἔξουσίαν, ἀμφότερα ποιοῦντος. Τρίτης δὲ αὖ τῆς Συγγενείας, ἡ εὐρυτάτη τε οὖσα τῶν κατ' οἶκον σχέσεων καὶ ἀοριστοτάτη, ἐπ' ἄπειρον μὲν τοι πολλαπλασιασθεῖσα, φθινύθει ἐν τῇ ἐκτάσει, ταύτης δὴ ἐπιφρόνιαι πολλαὶ τε καὶ συγναῖ, οἷον πρὸς μὲν τὸν γάμον τὸ κωλύειν τε καὶ διείργειν τοὺς τῷ γένει προσήκοντας, ἡ ἀθέμιτον ἄλλως ἡγεῖσθαι τὸν γάμον καὶ βέβηλον, καὶ τοὺς τοῦτο τολμῶντας ἀσχέμονας ταῖς ψυχαῖς καὶ τῶν τιμιωτάτων λυμάντορας· πρὸς δὲ τὴν οὖσίαν ἡ, τ' ἐπικλήρωσις, καὶ ἡ πρὸς διατροφὴν τῶν ἔγγιστα συγγενῶν ὑποχρέωσις καὶ ἄλλ' ἀττα.

§ ιέ. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν πάρεστι κατιδεῖν, ὅτι αἱ ἐν Οἰκιακήσεις πεφύκασι μὲν οὖσαι φυσικαὶ τε αἱ αὗται καὶ ήθικαι καὶ

ύλως ἀτομικαὶ, οἷον τοῦδε πρὸς τὸν δὲ γίγνονται δὲ ἄμα καὶ γομικαὶ, οἷον τοῦδε πρὸς πάντα, τοῦ καθόλου κύρους ἐκ γε τῆς ἔχυτῶν οὐσίας τετευχῆται αὐτίκα πρόσεστι τῷ πατρὶ δικαιώματι ἀπαιτεῖν παρὰ παντὸς, καὶ τοῦ ἴδιου παιδὸς ἀπόδεκτον αὐτῷ εἶναι καὶ ἐγνωσμένην τὴν πατρικὴν ἔξουσίαν, ἢ περ δὴ καὶ ἀναμφιλέκτῳ καταστάσῃ, παμπληθῆ παρέψεται δικαιώματα, ὅσα περὶ τὴν κτῆσιν καὶ τοὺς κλήρους καὶ ἄλλα τούτοις παρεμφερῆ. Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων ἀλιτείς εἰρήσθω ταῦτα.

§ 15'. Ἐπει δὲ οὐκ ἐφ' ἐνδός, ἀλλ' ἐπὶ πολλῶν ἀνθρώπων ἔθνος πᾶν βέβηκε καὶ συνέστηκε, φυσικῆς ἐνότητος κυρῆσαν οὐδεμιᾶς οὐδαμῆ, προσφργου ἦν τὸ λοιπὸν ὑλικήν τινα καὶ ὀργανικὴν τῆς νοερᾶς καὶ ἀύλου ἐνότητος θέσθαι τὴν ὑποτύπωσιν, οἵτις ἐστὶ τὸ Κράτος· Τούτου δὲ αὖ τοῦ Κράτους τὰ γενέθλια ἀνερευνῶσιν, ἀνάγκη τις ὑπερτέρα, ὡς περ καν τῷ καθόλου δικαίῳ, εἴτ' οὖν δύναμις ἐσωτερική, τῶν ἀτόμων ἐκπροσύνσα, φανίσεται, τὸ Κράτος ὡς ἀτομον γαρακτηρίζουσα, ὡς τε αὐτὴν μὲν τὴν τὸ Δίκαιον παράγουσαν δύναμιν καὶ τὸ Κράτος παράγειν· τὴν δὲ τοῦ Κράτους ὑπόστασιν τὸ ἄκρον ἐκπερηφνέναι τοῦ ἔθνους ὅωτον.

§ 16'. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενοι, καὶ ἐς τὸ ὅλον δίκαιον ἀναδραμόντες τῷ νῷ, ἔνθεν μὲν τὸ δημόσιον, ἔνθεν δὲ τὸ ἴδιωτικὸν κατοπτεύσομεν δίκαιον, τὸ μὲν σκοποῦν τὸ Κράτος, τὸ δὲ τὰς ἐννόμους σχέσεις ἰδιώτου πρὸς ἰδιώτην. Ἐπιδρᾷ δὲ τῷ ἴδιωτικῷ δικαίῳ τὸ Κράτος τὰ μέγιστα· εἰκότως· ἐκπροσωποῦν γάρ τὸ ἔθνος, δραστικὴν αὐτῷ περιβάλλεται ικανότητα· κἀντεῦθεν ή νομοθεσία ἕστι προκύπτουσα· ἔπειτα δὲ τὸ μὲν δίκαιον ἀλγήθως ή ἀνάρροπες ἔστι τῆς τοῦ ὅλου ἔθνους διανοίας, λέγομεν δὴ τῆς γενικῆς θελήσεως, οἵτις καὶ παντὸς ἀμὲν ἔστι θέλησις, εἰ γε ἐκ τούτων ἔκεινο συνέστηκε. Ἀλλ' οὖν ἔξεστι γε καὶ παντὶ βουλομένῳ, διὸ τὴν ἐποῦσαν οἱ ἐλευθερίαν, ήν, εἰς ὃν τοῦ ἔθνους καύτὸς, συνωμολογήκει γνώμην, ταύτης τάναντία πολιτευόμενος φωρᾶσθαι· ἔντεῦθεν οὖν ή ἀτομία, εἴτ' οὖν ή τοῦ νόμου κατεξανίσταται παραβίασις, ήν αὐτίκα περισταλτέον, ίνα ή ἴσγὺς τῷ Δικαίῳ τετη-

ρημένη εἴη· ἵνα δὲ πρεπόντως εἴη ταύτην καὶ ἀκριβῶς κατορθοῦν, ἐπιστητέον τὸ Κράτος· τούτῳ γάρ δέδοται μόνῳ τοῖς τοῦ Δικαίου κανόσι καὶ τοὺς σκολιοτέρους στοιχίζειν. Οὕτω τοίνυν τῇ ἀτομικῇ ἐλευθερίᾳ εὐμαρής οὖσα ἡ τοῦ Δικαίου λώρη, κατέγεται τε φει καὶ δέδεται τῇ γενικῇ θελήσει.

§ ιη'. Οὐ μόνον δὲ προϊστασθαι τοῦ Δικαίου τὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ προῦπτον καὶ βέβαιον αὐτὸν τοῖς πᾶσι καθιστάναι χρεών. Καλοῦμεν δὴ πολιτικὴν μὲν Δικονομίαν τοὺς κανόνας, ἐξ ὧν βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις τὸ Κράτος καθέστηκε· Νόμος δὲ ποιικὸν καὶ Δικονομίαν ποιικὴν, οὓς ὁ Νομοθέτης, οὐ πρὸς τὸ ίδια τιστι, πρὸς δὲ τὸ κοινῇ ξυνοῖσιν ἀπιδὼν, ἔθετο, τό, τε Δίκαιον τηρῶν, καὶ τοὺς παραβάτας ποιωντες ταῖς πρεπούσαις κολάζων· τούτῳ δὲ τίποτ' ἔστιν, ἡ τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν πλασθέντα τὴν Θείαν μιμεῖσθαι Δικαιοσύνην τιμωροῦντα τὴν ἀμαρτίαν; Ἡ τοίνυν πολιτικὴ Δικονομία, ὅ, τε ποιικὸς Νόμος καὶ ἡ ποιικὴ Δικονομία εἰς τὸ δημόσιον ἀναγεγράφθωσαν δίκαιον.

§ ιθ'. Καὶ τοσαῦτα μὲν ἀρκούντως ἀν ἔχοι περὶ τῆς τοῦ Κράτους οὐσίας τε καὶ συστάσεως διαλαβεῖν· τὰς δὲ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν λαῶν, οὐχ ἦπτον δὲ καὶ τῶν Κρατῶν πρὸς ἄλληλα, ὅπως ποτ' ἔχουσιν ἀνερευνῶντες παραπλησίας εὐρίσομεν, ὡς περ ἀν εἰ τινες τῷ γένει διάφοροι· ἄλλος ἄλλοθέν ποθεν κατά τινα μοῖραν ἐπὶ ταύτῳ συναλισθέντες, ἥθων τε εὗ ἔχοντες, πρὸς δὲ καὶ κκλῶς πρὸς ἄλλήλους διακείμενοι, τῇ τυχαίᾳ ταύτῃ κοινοπραγίᾳ ἐς μέσον ἀπασι φέροντες καταθεῖεν, ή; ίδιᾳ νενομίκασιν ἔκαστοι τοῦ δικαίου γνώσεις, καινόμυορφόν τε σφίσιν αὐτοῖς συμπλάσειαν δίκαιον, τῇ μὲν αὐτοὶ πάντα νοήσαντες, τῇ δὲ τῶν παρ' ἄλλοις εὐρημένων ὄντας. Οὕτω γάρ καὶ Κράτει παντὶ ἐν ταῖς πρὸς ἀλλοτρίους σχέσεσιν ἔζεσται μὲν τῷ ίδιῳ κεχρῆσθαι δικαίῳ, ὅσον γε ἔνεστιν αὐτῷ καὶ ξυμφέρει· ἀλλ' οὐ πάντως ίδιον οὕτω δικαιον προκύψειε. Κοινῶν δὲ ἀπό τε γένους καὶ θείων δογμάτων ὑπαρχουσῶν παρ' ἑκάστοις ίδεῶν, οἷαί εἰσιν αἱ τὸ ἑθνικὸν, ὡς εἴρηται, δικαιον παράγουσαι, τὸ τῷ *Eθιῶν* ἀναθρώσκει αὖ Δίκαιον, οἷον

παρὰ τοῖς ἀν' Εὐρώπην χριστεπωνύμοις λαοῖς καθέστηκεν. Ἐστι δὲ τὸ τῶν Ἑθνῶν Δίκαιον μὲν, οὐκ ἀρραγὲς δέ· οἱ γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐφέδρασται, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ θετικὸν ἔθνους ἐκάστου Δίκαιον, τῆς τοῦ Κράτους δηλονότι ισχύος, καὶ τοῦ κύρους τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς μάλιστα. Ἀλλως τε ὁ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐκλικμισθεὶς πολιτισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον ἤλασεν, ὃς οὐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀσεβοῦντας σχέσεσιν δικοίον τι δίκαιον τηρεῖν ἡμᾶς, οὐδόλως τῇ πρὸς ἐκείνων ἀμοιβῇ προσέχοντας· ὅπερ ἥθυκον διλῶς περίκειται χαρακτῆρα τοῦ θετικοῦ δίκαιου ἀλλότριον.

Γ. Α. Μαυροκορδάτος.
